

Η μουσική του γκαμελάν και οι κύκλοι της ζωής

Τζοτζακάρτα, Ιάβα: Ανάμεσα στο παλάτι του σουλτάνου και την αγορά πουλιών

Βαρύ άρωμα γαρίφαλου από τσιγάρα kretek σαν κουβέρτα πάνω από σώματα, χέρια, μάτια, όλα ατάκτως ανακατωμένα, τα δάχτυλα των αντρών στα γόνατα των φίλων τους, οι γυναίκες δυνατό μασάζ στις ωμοπλάτες των φιλενάδων τους, και τα μέλη της ορχήστρας ανάμεσα, να καπνίζουν κι αυτοί kretek και να πίνουνε χυμούς, και κρασί από κοκοφοίνικα. Και να σου να βαραίει το βαρύ γκονγκ, και ν' απαντάνε υψίσουνα μεταλλόφωνα και παιδικά χάχανα. Πανέμορφα όργανα από μπρούντζο (ευγενές κράμα – μοιάζει, λένε, με το κράμα του κόσμου, των ανθρώπων και των αερικών) θαμπώνουν τα μάτια, και τραγουδάνε ιστορίες για πρίγκιπες, και δαιμονικά, κι άμυαλες βασιλοπούλες. Σε όλες τις συνοικίες, σε όλα τα χωριά, η ορχήστρα γκαμελάν ποτίζει τον αέρα, κερνάζει τους ανθρώπους στις σημαντικές στιγμές τους, στους γάμους, στις γιορτές του σουλτάνου, βάζει τις μαριονέτες και το θέατρο σκιών να ιστορούν τα επεισόδια της Μαχαμπαράτα και της Ραμαγιάνα, κι όλοι να κοιτάνε σαν μαγεμένοι, κι ας τρώνε την ίδια ώρα, κι ας γελάνε, κι ας μην καταλαβαίνουν συχνά ούτε λέξη, αφού κάποιοι από τους διαλόγους παραμένουν σε διαλέκτους μεσαιωνικές και ξεχασμένες, αλλά όλοι εκεί, να απομνημονεύουν τους ήχους και να βρίσκουνε και νόημα, πλάκα έχει, λες, έλα όμως που είναι σοβαρό. Η μουσική του γκαμελάν είναι κυκλική, όπως κυκλική είναι η ζωή, που ξεκινάει αγνή κι ύστερα βρομίζει, και φεύγει, κι έπειτα γυρίζει στην αρχή, και πάλι ξεκινά, όταν ο Σίβα, με το ανάποδο σπιδάλ του δικού του κύκλου, ξαναδίνει υπόσταση στη δημιουργία, εξασφαλίζοντας την ισορροπία του σύμπαντος. Κύκλοι ομόκεντροι, γύρω από το μεγάλο γκονγκ, το κέντρο του κόσμου, που όταν το πρωτοφτιάξανε οι θεοί ανέθεσαν στον πιο γέρο και σοφό να το κάνει να μιλήσει, κι αυτός τότε σπκώθηκε και του 'ριξε μια καιραπακιά και χύθηκαν από μέσα όλα τ' άλλα όργανα, και ποτάμια μουσικές.

Αδύνατον να είναι κάποιος καλός παίκτης του γκαμελάν αν δεν ξέρει όλα σχεδόν τα όργανα, δηλαδή τα μεταλλόφωνα, τα γκονγκ, τα ξυλόφωνα, τα φλάουτα, τα μεμβρανόφωνα κρουστά, ίσως ακόμα και το ρεμπάμπι, που 'χει δυο χορδές κουρδισμένες σε διάστημα (περίπου) πέμπτης, και τραγουδάει με το δοξάρι του έναν ήχο παράξενο, παράδοξο θα 'λεγες για τα ευρωπαϊκά αφτιά, αλλά που δεν γίνεται να μη σε κατακτήσει με την πρώτη. Τέτοιες ορχήστρες βρίσκει κανείς σε ολόκληρη τη νοτιοανατολική Ασία. Ανάλογα με τις κατά τόπους παραδόσεις, ή ακόμα τις οικονομικές συνθήκες, τα όργανα μπορεί να μην έχουν ως βασικότερο υλικό τον μπρούντζο αλλά το ξύλο, το μπαμπού ή το σίδερο. Αλλού επικρατούν τα μεταλλόφωνα, αλλού τα μεμβρανόφωνα, αλλού τα φλάουτα... Όμως ένα από τα βασικότερα κοινά χαρακτηριστικά των γκαμελάν είναι (ή μάλλον ήταν, μέχρι πρόσφατα) η σχεδόν απόλυτη συλλογικότητα, μ' άλλα »

λόγια, η συγκριτικά ελάχιστη σημασία που δίνεται στην παρουσία ενός σολίστα «πάνω» από τους... απλούς παίκτες. Η έννοια της εξειδίκευσης είναι σχετικά καινούργια, αλλά ακόμα και σήμερα όλοι οι παίκτες εναλλάσσονται διαρκώς σε διαφορετικές θέσεις κι όργανα. Όλοι σε όλα, αλλιώς χαλάει η συνοχή, η ομάδα, κι αρχίζει ο καθένας να θέλει ν' ακούγεται περισσότερο. Γίνεται τότε η μουσική ανταγωνισμός, ενώ ο ρόλος της είναι ακριβώς να κουρδίζει τα μέλη της ομάδας μεταξύ τους, να τα συντονίζει, να ρυθμίζει τις σχέσεις και τις ισορροπίες.

Την πρώτη μεγάλη αλλαγή την έφερε το ισλάμ, που εμφανίστηκε στην περιοχή τον 15ο αιώνα, και κατάφερε σιγά σιγά να εδραιωθεί σε αρκετά από τα (17.000!) νησιά της Ινδονησίας. Πριν, επικρατούσαν διάφορες παραλλαγές του ινδουισμού. Αν και οι εκδοχές του ισλάμ που διαμορφώθηκαν στην Ιάβα (το νησί που συγκεντρώνει το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού και στο οποίο βρίσκεται η πρωτεύουσα του κράτους) δεν άλλαξαν παρά σχετικά επιφανειακά τις αντιλήψεις των ανθρώπων, έφεραν πάντως μαζί τους την έννοια της ατομικότητας. Το ίδιο συνέβη και σε πολλά άλλα νησιά της χώρας. Πάρτε για παράδειγμα το ρεμπάμπι, που λέγαμε προηγουμένως, όργανο που αποκτά σήμερα ένα ρόλο ολοένα πιο σολιστικό – αν κι αυτό ισχύει περισσότερο στις στουντιακές ηχογραφήσεις και λιγότερο στα γκαμελάν της γειτονιάς. Η ατομική έκφραση βρήκε επίσης το δρόμο της στα φωνητικά μέρη, όπου αρχίζουμε πλέον να μιλάμε για μεγάλους σολίστ. Είναι κάτι που συναντάμε περισσότερο στις δυτικές – και σε κάποιο βαθμό στις κεντρικές – περιοχές της Ιάβας, όπου το ισλάμ ταυτίζεται περισσότερο με τα μοντέλα των Γραφών. Στο ινδουιστικό Μπαλί, αντίθετα, παρόλο που απέχει ελάχιστα από την Ιάβα, η έννοια της συλλογικότητας παραμένει πολύ ισχυρότερη στο γκαμελάν, όπως άλλωστε και στην καθημερινή ζωή. Από τη στιγμή που οι σουλτάνοι της Ιάβας πέρασαν οριστικά στο ισλάμ, τον 17ο αιώνα, οι ομάδες σολίστ που σιγά σιγά άρχισαν να προστίθενται στο παραδοσιακό γκαμελάν ήρθαν να αντικατοπτρίσουν μια τάξη του κόσμου που δεν ήταν πια απολύτως κυκλική. Σήμερα ο ευθύγραμμος χρόνος ρέει ταυτόχρονα με τον κυκλικό τέμνοντάς τον κατά διαστήματα, πράγμα που τελικά παράγει μια νέα πρόταση ισορροπίας, μια νέα συνεννόηση. Η αέναη επανάληψη του χρόνου που ανακυκλώνει διαρκώς την ίδια κατάσταση συνυπάρχει πλέον με την έννοια της εξέλιξης, σύμφωνα με την οποία το σήμερα και το αύριο είναι εν δυνάμει διαφορετικά.

Παρίσι: Ανάμεσα στο Conservatoire National Supérieur και τη Cité de la Musique

Κοιτάς από το Café de la Musique και βλέπεις κεφάλια κάθε είδους – δεν φαίνεται από δω το υπόλοιπο σώμα· κεφάλια μικρά, μεγάλα, καραφλά, βαμμένα, μαύρα, άσπρα, μπαινοβγαίνουν από μια γυάλινη πόρτα. Σπκώνεσαι και κολλάς τη μύτη στο τζάμι. Πράσινοι δράκοι με χρυσά φτερά, μπαγκέτες, παράξενα όργανα – ένα μπρούτζινο γκαμελάν της Ιάβας... Πολλά παιδάκια κάνουν όπως εσύ, κολλάνε τη μύτη στο τζάμι, και ξεκολλάνε μόνο όταν η μαμά τους υποσχεθεί, ξαφνιασμένη κι αυτή από το θέαμα, ότι θα τα φέρει την άλλη εβδομάδα για να τα γράψει στο μάθημα. Το γκαμελάν δεν ακούγεται μόνο. Είναι ένα αντικείμενο εκθαμβωτικό, ένα θέαμα εκπληκτικό. Φαντα-

στείτε την έκπληξη που δοκίμασαν οι επισκέπτες της παρισινής Exposition Universelle του 1889 όταν μια ορχήστρα γκαμελάν έπαιξε για πρώτη φορά εμπρός στο κοινό του Παρισιού. Ο Debussy, κατενθουσιασμένος από την ομορφιά της εικόνας και του ήχου, δεν έπαιξε ποτέ, έκτοτε, να κάνει αναφορές στη μουσική αυτή μέσα στο έργο του. Η γοητεία του γκαμελάν ήρθε για να μείνει. Το 2003, οι Mâche και Bosseur παρουσίασαν έργα γραμμένα για γκαμελάν, μπροστά σε δυτικά ακροατήρια που έπλεαν σε πελάγη δροσιάς και περιέργειας. Η διδασκαλία του γκαμελάν ξεκίνησε στη Γαλλία πριν από περίπου 15 χρόνια. Η επιτυχία ήταν άμεση, και το ενδιαφέρον διαρκώς αυξάνεται. Η ευκολία εκμάθησης αποτελεί το απλούστερο μέρος της εξήγησής. Ενήλικοι και παιδιά, σχολεία και πανεπιστήμια, έρχονται να ανανεώσουν το ενδιαφέρον τους για τη μουσική. Αλλά και για την έννοια της κοινωνικής σύμβασης. Είδαμε έτσι το γκαμελάν να μπαίνει στην προς εξέταση ύλη για την εισαγωγή των τελειοφοίτων του λυκείου σε πανεπιστημιακές σχολές. Να κάνει την εμφάνισή του σε συντηρητικά ωδεία. Να χρησιμοποιείται μέχρι και σε... φυλακές. Πάνε δυο χρόνια που οι γυναικείες φυλακές της Fleuris-Mérogis απέκτησαν ένα γκαμελάν, και οι κρατούμενες το αγάλασαν, το έκαναν δικό τους, ένα παράθυρο στα όνειρά τους – η καθεμιά στο δικό της όνειρο, αλλά πάντως όλες μαζί.

Εδώ είναι το μουσικό. Έχοντας μάθει να δίνουμε πρωταρχική αξία στην ατομικότητά μας, αφήνουμε συχνά να ατονήσουν οι κώδικες επικοινωνίας, τα κλειδιά της συνύπαρξης. Καθιστού όλοι στο ίδιο επίπεδο, κατάχαμα (έτσι μόνο παίζεται το γκαμελάν), χωρίς αρχηγούς και μαέστρους, μαθαίνουμε να ιδρύουμε ένα καινούργιο δίκτυο επικοινωνίας, μακριά από τα δεσμά των παγιωμένων συμβάσεων που μας καταπιέζουν. Και μάλιστα μέσα από μια ευχάριστη δραστηριότητα, της οποίας το αποτέλεσμα, η κατασκευή του ήχου, δίνει λύσεις, ερεθίσματα και διεξόδους. Το βρίσκετε πολύ θεωρητικό, ή πολύ εξωτικό, για να έχει κάποια πρακτική αξία; Θα συμφωνούσα μαζί σας αν δεν το είχα δει η ίδια να συμβαίνει εκατοντάδες φορές, μπροστά στα μάτια μου, στη Cité de la Musique και αλλού. Δεν μπορώ να το εξηγήσω απόλυτα, αλλά το γκαμελάν μοιάζει να αφορά την καθημερινότητα εν δυνάμει μεγάλων κομματιών της δυτικής κοινωνίας.

Αθήνα: Ανάμεσα στο Παρίσι και την Τζοτζακάρτα

Να λοιπόν που μια συναυλία γκαμελάν (έστω κι αν το ρεπερτόριό της είναι μάλλον υπερβολικά ακαδημαϊκό) πρόκειται να πραγματοποιηθεί στην Αθήνα, στο Φεστιβάλ Πέτρας, όπως έμαθα ενώ έγραφα αυτό εδώ το κείμενο. Ενδιαφέρουσα σύμπτωση, κι ακόμη πιο ενδιαφέρουσα αφορμή. Σε μια Αθήνα που αρχίζει να αγκαλιάζει το διαφορετικό (ακόμη κι αν προέρχεται από τη νοτιοανατολική Ασία) ως μέρος της ταυτότητάς της, και που, λόγω της παράδοσής της, μπορεί ακόμη να εκτιμήσει μια καλή παράσταση θεάτρου σκιών (και τα θέατρα σκιών που συχνά συνοδεύουν τα γκαμελάν είναι μαγικά), μπορούμε ίσως να ελπίζουμε ότι η «παράξενη» αυτή ορχήστρα θα κερδίσει την προσοχή. Και ένα μέλλον; #

* Η Estelle Amy de la Bretèque είναι εθνομουσικολόγος, καθηγήτρια ινδονησιακής μουσικής στη Cité de la Musique του Παρισιού

